

Siyasi İktidarın Sınırlandırılması ve Anayasal Denge Denetim Düşüncesinin Kökeni

Delimitation Of Political Power And Origins Of The Idea Of Constitutional Checks And Balance

Cengiz ARIKAN ^a , Güven YARIMBATMAN ^b

ÖZ	ABSTRACT
<p>Sahip olduğu güç kullanma tekeli ile diğer iktidarlardan farklı olan siyasi iktidar, bir yandan toplumun devamını sağlarken, öte yandan bu gücün kötüye kullanımını tehlikesini içinde barındırır. Siyasal iktidarın sahip olduğu gücün kötüye kullanımını ve bunun yıkıcı sonuçlarını engellemenin yolu, ancak bu iktidarın sınırlandırılması, dengelenmesi ve denetlenmesiyle mümkündür. Özgürlüğünün ve güvenliğinin kayıt altına alınmış bir iktidardan geçtiğinin bilincinde olan insanoğlu, siyasi iktidarın ortaya çıkmasından bugüne, bu iktidarı sınırlandırmanın araçlarını ve kurallarını bulmaya çabalamıştır. Antik Yunanla başlayan bu düşünsel çaba, modern devletin ortaya çıkmasıyla başka bir boyut kazanmış, tarihin ilk yazılı anayasası kabul edilen Amerikan Anayasası'nın yapıcılarını, yazmış oldukları anayasa ile getirdikleri frenler ve dengeler adı verilen bir sistemle, bu düşünsel mirasa önemli katkılar sunmuşlardır. Her bir erkin, bir diğer erk üzerinde bazı etkilere sahip olmasını ifade eden frenler ve dengeler sistemi, Amerika Birleşik Devletleri başkanlık sistemini başarılı kılan en önemli unsurdur. Bu çalışmada, siyasi iktidarın sınırlandırılması ve anayasal denge denetiminin yalnızca düşünsel kökenleri incelenmiş, iktidarı sınırlandırmanın, denge ve denetimin araçlarına yer verilmemiştir. Anayasal denge ve denetleme, 2017 anayasa değişikliği ile başka adlarla anılsa da fiilen başkanlık sistemine geçilen Türkiye'nin de güncel meselelerindedir.</p>	<p>Political power, which is different from other powers with its monopoly on the use of force, on the one hand ensures the continuation of the society, on the other hand, contains the danger of abuse of this power. The way to prevent the abuse of political power and its devastating consequences is possible only by limiting, balancing and controlling this power. Humankind that has been aware of the fact that their freedom and security depends on delimited power has made efforts to find means and rules to delimit the power since the emergence of political power. This intellectual effort that started with Ancient Greeks has gone through changes with the advent of modern states; makers of the American Constitution, which is accepted to be the first written constitution in history, have contributed significantly to this intellectual legacy by introducing a system called checks and balances in the constitution they made. The brakes and balances system, which expresses that each power has some effects on another power, is the most important element that makes the United States presidential system successful. This study focuses solely on the intellectual origins of constitutional balance and delimitation of political power and does not mention the balancing and monitoring means or methods for delimiting the power. Constitutional balance and supervision is one of the current issues of Turkey, which has actually passed the presidential system, although it is called by other names with the 2017 constitutional amendment.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Siyasal İktidar, Siyasal İktidarın Sınırlandırılması, Denge ve Denetim.</p>	<p>Keywords</p> <p>Political Power, Delimitation of Political Power, Balance and Control.</p>

^a Dr. Öğretim Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü. Email: carikan_58@hotmail.com.

^b Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü. Email: guvenyarimbatman@gmail.com.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

İnsan doğasına olan güvensizliğin ve gücün istismar edilebileceği endişesinin kökenleri oldukça eskiye dayanır. Platon'un Politeia adlı eserinde geçen bir diyalogda, bu endişe açıkça ortaya konulur. Diyalogda, toplumu korumak için oluşturulan gücün topluma karşı kullanılması halinde düşmanlardan önce şehri yıkacağı anlatılmaktadır (Lipson, 2005: 84). İktidarın bu yozlaşma eğilimi İngiliz Cumhuriyetçi Nedman tarafından formüle edilmiş (Wootton, t.y.) olsa da asıl üne sahip olan, İngiliz tarihçi ve politikacı John Dalberg – Acton'ın artık bir özdeyiş haline gelen "İktidar yozlaştırır, mutlak iktidar mutlak yozlaştırır" (Heywood, 2017: 27) ifadesidir.

İnsanlığın siyasal tarihi, bu mutlak güç yoğunlaşmasını engellemenin, onu sınırlandırmanın kurallarını ve kurumlarını arayışın tarihidir. Sınırlandırılmamış ve denetlenmeyen bir iktidarın varacağı nihai sonuçta yozlaşma ve baskı olacaktır.

Yunan polisleri, batı düşüncesinde siyasal iktidarın başlangıcı kabul edilir. Siyasal iktidarı sınırlandırma çabası, işte bu ilk siyasal oluşumun var olduğu dönemden beri devam etmektedir. Aynı çaba, modern devletin ortaya çıkmasıyla da devam etmiştir. Kuvvetler ayrılığı, bu iktidarı sınırlandırma arzusunun en önemli dönemeçlerinden birini oluşturmuştur. İktidarı sınırlandırmanın etkili bir başka yolu da kuşkusuz anayasacılıktır. Ancak ne var ki zaman içinde iktidarın kayıt altına alındığı, temel hak ve hürriyetlerin yazılı bir belgede yer aldığı anayasa yapma fikrinin de bu konuda yeterli olamayacağı anlaşılmıştır. Organların her birinin sınırlarını anayasada belirtmenin, James Madison'un ifadesiyle "kâğıttan engellerin" bu organlardan her birinin, diğerleri aleyhine güçlenmesine ve gücü aynı elde toplamasına engel olamayacağı, en açık bir şekilde, ABD Anayasası'nın kurucu babaları tarafından dile getirilmiştir (Hamilton, Jay ve Madison, 2001: 256-260). Bunu önlemenin ve gerçek anlamda sınırlı bir iktidarı gerçekleştirmenin yolu ise her bir organın, diğeri üstünde belli bir etkisinin olduğu frenler ve dengeler adı verilen bir sistemin inşasıdır (Özbudun, 2015: 16).

Siyasal iktidarın sınırlandırılması ve anayasal denge ve denetimin düşünsel kökeninin ele alındığı çalışmamızın, ülkemizin de güncel konularından olan denge ve denetim kavramının anlaşılmasına katkı sunacağını umuyoruz.

2. Genel Olarak İktidar Kavramı ve Siyasal İktidar

Etimolojik olarak Arapça *kdr* kökünden gelen ve "kudretli olma, gücü yeter olma" anlamına gelen iktidar (Nişanyan Sözlük, 2020; TDK, 2020), en geniş anlamda başkalarının davranışlarını yönlendirebilme, kontrol edebilme yetisi olarak tanımlanır (Kapani, 2001: 46). İktidarın, sosyolojinin en temel kavramı olduğunu ifade etmek için enerjinin fizikteki önemi benzerliğine başvuran Russell'a (1999: 11-12) göre iktidar güdüsü, insanoğlunun bitip tükenmez arzularının en başında gelir.

İktidarın bu genel tanımına rağmen üzerinde uzlaşma sağlanan tek bir tanımı yoktur. Siyaset biliminden felsefeye kadar sosyal bilimlerin hemen her alanında birçok düşünür, iktidarı farklı şekillerde açıklamışlardır. Örneğin, 'güç' kavramını merkeze alan Max Weber (2002: 268), iktidarı "bir ya da birden fazla kişinin bir toplumsal eylem içinde, o eyleme katılan başkalarının direnişine karşın da olsa, kendi iradelerini gerçekleştirme şansı" olarak tanımlar.

İktidarı, etki ya da güç kavramıyla açıklayan düşünürlerden Robert Dahl'a göre iktidar, itaat etmeyenleri ağır kayıplara uğratan özel bir etkidir. Benzer bir yaklaşım sergileyen Harold Laswell ve Abraham Kaplan'da iktidarı, doğrudan doğruya ağır kayıplar verdiren ya da

müeyyide tehdidiyle belli bir yönde davranmaya icbar eden etki olarak nitelendirmiştir (Duverger, 2002: 124). Yine bir başka tanımda iktidar, zorlayıcı etki olarak tarif edilir. Bu zorlayıcı etki, etkileyenin arzularını yerine getirmeyen etkilenenin, cezalandırılma veya kayba uğrama korkusu şeklinde olur (Zabunoğlu, 1973: 8). İktidarı salt icbar edici güç ya da etkiye indirgeyen bu tanımlarda rıza kavramının olmaması büyük bir eksiklik. Zira insanların her zaman iktidara gücün tehdidiyle itaat etmedikleri bir vakıadır (Kapani, 2001: 50). Bu nedenle bu konuda Duverger'in tanımı daha tatmin edicidir. Duverger de iktidarı etki kavramıyla tanımlar. Ancak Duverger'in iktidar kavramında kullandığı etki, rızaya dayanan meşru bir etkidir. Zira Duverger'e göre iktidar, "kullanıldığı toplumun normlarına, inançlarına ve değerlerine uygun şekilde oluşan bir etki (ya da güç) biçimidir." Buna göre insanların bu güce itaat etmelerinin nedeni kendi norm ve değerlerine gördükleri uygunluktur. Bu ise o gücü toplum nezdinde meşru kılan bir unsurdur (Duverger, 2002: 125). Lipson'un ifadesiyle en totaliter rejimler dahi asgari düzeyde de olsa rızaya ihtiyaç duyarlar. Zira güç korumak için yeterli olabilir. Ancak düzenin devamı için biraz rıza gereklidir (Lipson, 2005: 78-79). Carl J. Friedrich de ise iktidar, ne sadece rıza, ne de zorlamadır. İktidar, rıza ve zorlamadan mürekkep bir bütündür (Friedrich, 1999: 35).

İktidara ilişkin sayısını daha da arttırabileceğimiz tüm bu tanımlarda iktidar, doğrudan ve gözlemlenebilen bir olgu olarak tavsif edilmiş, iktidarın daha ziyade güç ya da etki unsuru üzerinde durulmuştur. Ancak sonraları, iktidarın bu pozitif yönünü aşan, her zaman gözlemlenemeyen ve dolaylı biçimlerinin var olabileceğine ilişkin klasik yaklaşımdan farklı iktidar tanımları yapılmaya başlanmıştır. Örneğin, batıda kendinden sonra gelenler üzerinde büyük bir etki bırakmış olan Michel Foucault, her ne kadar başlangıçta geleneksel iktidar anlayışına sahip olduğunu itiraf etmiş olsa, daha sonra bu yaklaşımın, iktidar kavramını açıklamaya yeterli olamayacağını farkına vardığını ifade eder (Foucault, 2003: 107). Foucault'nun bu yeni iktidarı, yasaklayan, reddeden, dışlayan hukuksal iktidardan daha öte, yaşamın bütün alanına bu arada insan bedenine dahi nüfuz eden bir iktidardır. Bu iktidar olumsuz değildir. Bilakis olumlu, üretken, aynı zamanda gerçeği ve hakikati üreten bir iktidardır (Megill, 1998: 356). İktidarı bu şekilde tanımlayan Foucault, iktidarın kimin elinde olduğuyla ilgilenmez, onun biçim ve teknikleriyle ilgilenir (Bayram, 2003: 40).

İktidar üzerine önemli bir yapıt ortaya koymuş olan Elias Canetti ise *Kitle ve İktidar* adlı eserinde iktidarın güç kavramından daha öte bir anlama geldiğini savunur. Ona göre "iktidar daha geneldir ve güçten daha geniş bir uzam üzerinde işler" (Canetti, 1998: 279). Canetti bu tanımına şu örneklerle açıklık getirir: Avı olan fareyi yakalayan kedi onu hemen öldürmez, bir süre avıyla oynar. Bu sırada fare üzerinde kedinin bir güç kullanımı mevcut değildir. Ancak fare, kedinin iktidar alanındadır. Aynı şekilde bir hapisanedeki tutsak, kapatıldığı yerde hareket edebilir. Ama kendisini yok etmeye ayarlanmış bu mekanizma, fiilen işlemediği durumlarda dahi tutsak bunun her zaman farkındadır. Yine Canetti'ye (1998: 280) göre bir dinin müntesipleri de her zaman Tanrı'nın iktidar alanı içinde buldukları bilincindedirler.

İktidar üzerine yapılmış tüm bu açıklamalar göstermektedir ki iktidar üzerine nihai söz henüz söylenmemiştir ve belki de hiçbir zaman söylenemeyecektir. Zira iktidar olgusu, beşeri bilimlerin tüm disiplinlerinin merkezi bir kavramı olarak üzerinde çalışılmaya ve geliştirilmeye devam etmektedir. Ancak iktidar ilişkisinin, toplum hayatının her alanında mevcut olduğu kolaylıkla söylenebilir. Bir ailede, arkadaşlık ilişkilerinde, dinsel bir cemaatte, bir suç örgütünde, bir dernekte, kısaca toplumun olduğu her yerde iktidar ilişkilerini görmek mümkündür. İktidar

aynı zamanda toplumun varlığı için de kaçınılmaz, zaruri bir unsurdur (Kelsen, 2019: 12). Zira insan toplum halinde yaşamak zorundadır ve iktidar, işte bu bir arada yaşama zorunluluğunun tabii neticesidir. Toplumsal hayatın devamı ve istikrarı ancak bir iktidarın varlığıyla mümkündür (Çam, 2005: 89).

Toplum hayatının devamının ve istikrarının sağlanabilmesi, ancak aldığı kararları uygulama gücüne sahip bir iktidarla mümkündür. Elinde tuttuğu güç ve maddi araçlar bakımından herhangi bir iktidardan farklı olan bu iktidar, siyasal iktidardır. Bir ülkede yaşayan tüm insanlara ve topluluklara ilişkin kamusal kararlar alabilen, almış olduğu bu kararları uygulama gücüne ve vasıtalarına sahip olan siyasal iktidar, iradesini tüm iktidar yapılarına dayatabilmesi bakımından da diğer iktidarların üstünde bir iktidardır. Bu nitelikteki bir iktidar “bir ülkede örgütlenmiş toplumun tamamında etkili olan makro iktidardır” (Erdoğan, 2017: 344) ve şu haliyle toplumun tamamına şamildir (Kaboğlu, 2018: 79). Dolayısıyla diğer iktidar ilişkilerinden farklı olarak sadece siyasal iktidar, toplumun tamamı üzerinde kapsamlı bir iktidar ilişkisi tesis eder.¹

Siyasal iktidarın ayırt edici özelliklerinden biri de kuşkusuz güç kullanma yetkisine tek başına sahip olmasıdır. Bu güç kullanma yetkisi ve tekeli, siyasal iktidarın olmazsa olmaz bir vasfıdır. Ancak ne var ki siyasal iktidarın bu özelliği, paradoksal olarak bir yandan toplumsal dirliği sağlarken, öte taraftan gücün kötüye kullanımı tehlikesini de içinde barındırır. İşte bu nedenle siyasal iktidarın sınırlandırılması, bu iktidar türünün ortaya çıkmaya başladığı zamanlardan beri önemini korumaya devam etmektedir.

3. Siyasal İktidarı Sınırlandırma Düşüncesinin Tarihi

3.1. Modern Devlet Öncesi Siyasal İktidar

3.1.1. Poliste İktidarın Sınırı

Siyasi, içtimai, iktisadi, dini ve askeri bir birim olarak teşekkül etmiş olan antik Yunan polisi, batı siyasal düşüncesinin başlangıç noktası olarak kabul edilir (Ağaoğulları, Türk, Yalçinkaya, Yılmaz ve Zabcı, 2019: 16). Halk meclislerinin var olduğu, aynı tanrılara inanan, agora adı verilen yerlerde toplanan ve ekonomik faaliyetlerini gerçekleştiren, çeşitli sınıflara ayrılmış sosyal yapısıyla siyasi, askeri, dini ve ekonomik bir örgütlenmeyi başaran Yunan polisleri, kendisinden önce var olan şehir devletlerinden farklı olarak o güne kadar, daha önce bir benzeri görülmemiş siyasal bir birlik kurmuşlardır (Arslan, 2008: 52). Bu siyasal örgütlenmenin kendisinden öncekilerden en önemli farkıysa, yurttaşlarıyla kurduğu ilişki biçimi ve demokrasisidir (Ağaoğulları vd., 2019: 42). Yunan polislerinin ancak belirli bir dönemde gözlemlenen demokrasi, kuşkusuz onu, dönemine ait diğer siyasi yapılardan ayıran en önemli özelliğidir. Sadece erkek yurttaşların oy hakkına sahip olduğu ve bu yönüyle bir tür azınlık demokrasisi kuran antik Yunan’da siyasal katılım, ekklesia adı verilen halk meclislerinde gerçekleştirilir. Yargılama yapabilen (Mayo, 1964: 32), savaşa ve barışa karar veren, kanun yapan, önemli atamaları gerçekleştiren bu meclisin önemli görevlerinden biri de yöneticileri ve önemli bazı

¹ Bir görüşe göre iktidarı siyasi nitelikte kılan, iktidarın hangi tür toplulukta kullanıldığıyla ilintilidir. Buna göre siyasi iktidar, “o toplumun bütününe örgütleyen, koruyan, geliştiren ve başkalarına karşı savunan” global toplumda ortaya çıkar. Şu halde bir kabiledede, antik çağda poliste, feodal toplumda da siyasal iktidarın varlığından bahsedilebilir. Diğer bir görüşe göre ise siyasal iktidarın görüldüğü tek yer milli devlettir. Dolayısıyla sadece modern ulus devlette siyasal iktidar söz konusudur (Duverger, 2002: 132-135). Global toplum ya da devlet olarak adlandırılan bu iktidarın ortak özelliği ise en üstün iktidara sahip olmasıdır (Teziç, 2016: 102).

memurları sorgulayabilmesi ve görevden alabilmesidir (Ağaoğulları vd., 2019: 41). Sahip olduğu geniş yetkilerle polisin en etkili karar organı olan meclisin, kamu yöneticileri üzerindeki denetimi de oldukça etkindir. Düzenli aralıklarla yapılan toplantılarda, işlemleri denetlenen kamu görevlilerinden ibra edilmeyenlerin yargılanması yoluna gidilirdi. Halk denetiminin en etkili yollarından biri ise kamu hizmeti icra eden yöneticilerin, hizmet sürelerinin sonunda mali hesap verilebilirliğini sağlayan denetçiler kuruludur (Lipson, 2005: 240). Halk meclisleri (ekkesialar), iktidarı kullanan bütün yöneticileri denetleme yetkisine sahiptir (Tanilli, 1984: 331). Böylece bu meclisler, polisin yönetimi üzerinde önemli bir denetim işlevi icra ederler.

Atina'da başka denetim araçları da vardır. Bu denetim araçlarından biri de Graphe Paranomon adı verilen yöntemdir. Her bir yurttaş tarafından kullanılabilen bu yöntem, halk meclisinde veya başka bir karar organında alınan kararların ya da onaylanan yasanın, polisin anayasal düzenine aykırı olduğu iddiasının bir yeminle pekiştirilmek suretiyle ileri sürülmesidir. Bugünkü anayasal denetime benzetilebilecek bu yöntemle, karar alıcıların, polisin anayasal sınırlar içinde kalması sağlanmaktadır (Zabunoğlu, Mumcuoğlu, Saygılı ve Zabunoğlu, 2021: 218).

Antik Yunan polisini farklı kılan bir diğer özellikse, yurttaşlarıyla kurduğu sıkı ve güçlü bağıdır. Polis, yurttaşının yaşamının her alanında, onu kuşatır ve tamamen hâkimiyeti altına alır (Göze, 1982: 1-2). Öyle ki kişi için polisten ayrı bir yaşam söz konusu değildir. Şu haliyle polis, yurttaş var eden bir organizasyondur ve yurttaşlardan önce gelir. Kişinin varoluşuyla kurulan bu ilişki biçiminin doğal neticesi olarak bu dönem düşünürlerinin tek bir amacı vardır. O da polisin devamı, düzeni ve iyiliğidir. Bu durum, dönem düşünürlerinin polis ve onun kurumları üzerinde yoğun bir zihinsel mesai harcamalarına neden olmuş, bu zihinsel çabanın bir sonucu olarak bugünün modern devletinin siyasal ilkeleri olan özgürlük, adalet, yasaların üstünlüğü, anayasal yönetim gibi kavramların gelişiminin yolu açılmıştır (Sabine, 1969a: 1). Atina başta olmak üzere antik Yunan polisleri, anayasa hukukunun ve bunun gibi temel meselelerinin sistematik olarak ilk kez ele alındığı yer olmuştur (Zabunoğlu v.d., 2021: 216).

Bu dönemde geliştirilen tüm bu kavram ve teorilerle amaçlanan, iktidar aygıtını sınırlamak suretiyle kişi hürriyetlerini güvence altına almak değildir. Tüm bu çabaların yegâne amacı vardır, o da polisin varlığı ve devamlılığıdır (Gönenç, 2014: 42).

Yunan'da siyasal iktidarın sınırlanmasına ilişkin önemli bir başka unsur "yasa"dır. Yasal olanın aynı zamanda ahlaki olduğuna inanılan Yunan'da yasa, doğrunun ve yanlışın ne olduğunu ortaya koyar (Mayo, 1964: 38). İyi yurttaş olmanın bir gereği olan yasalara itaat, polisin devamı ve istikrarı için de zorunludur. Yargılandığı mahkemede suçlu bulunan Sokrates'in, Atina'dan kaçma imkânına sahip olmasına rağmen ölümü seçmesi bu yasalara uyma idealin bir sonucudur (Eflâton, 1997: 23-32).

Başlangıçta Tanrısal nitelikte olduğuna inanılan yasa, yerini insan yapımı yasaya bırakmış, böylece mutlak ve değiştirilemez yasadın, toplumsal uzlaşının bir ürünü olan ve ihtiyaç halinde değiştirilebilen yasaya geçilmiştir (Ağaoğulları, 2004: 28-30). Böylece yasanın insan iradesinin bir ürünü olabileceği fikri ilk kez Atina'da ortaya çıkmıştır (Zabunoğlu vd., 2021: 215). İktidarın despotizme kaymasının engellerinden biri de işte bu yurttaş ürünü yasadır. İnsan ürünü yasaların en önemlilerinden biriyse yasa koyucu Solon tarafından yapılan ve Atina siyasal sistemini inşa ederek Atina'yı demokratik rejime ulaştıracak yolu açan, anayasa ve yasalardır (Ağaoğulları, 2004:30-34).

3.1.2. Platon'da Siyasal İktidar

Kuvvetler ayrılığı düşüncesinin nüvesi diyebileceğimiz karma yönetim modeli, ilk kez Platon tarafından ele alınmış, daha sonra Aristoteles tarafından geliştirilmiştir (Şirin, 2019). *Devlet* adlı eserinde tasarladığı modeli ütöpik bulan Platon, bu eserinde filozof krallara bıraktığı devlet yönetimini *Devlet Adamı (Politikos)* adlı eserinde tanrısal krala bırakır. Polisin iyiliğini düşünen bu tanrı kral, hiçbir sınırlamaya tabi olmaksızın mutlak yetkilere sahiptir (Ağaoğulları, 2004: 277). Ancak Platon, bu tanrı kral tasarımının gerçeklikle alakasının olmadığını ayırdındadır. Zira bu yetkilerle donatılmış bir kralın yapabileceklerinin sınırı yoktur. Böyle bir yönetimse tiranlıktır ve Platon'a göre tiranlık korkunç bir yönetim şeklidir (Ağaoğulları, 2004: 281). Yunan düşüncesinde, doğudaki despotik rejimleri tanımlamak için kullanılan tiranlık, kraldan farklı olarak, yönetime meşru yollardan gelmemiş bir tiranın, yasalara dayanmayan ve keyfi yönetimi olarak nitelenir (Ağaoğulları, 2004: 36).

Düşlediği kralın yetişmesinin imkânsızlığını gören Platon, çareyi yasa yapmakta bulur. *Yasalar* adlı eserinde tasarladığı ikinci en iyi devlet modelinde yasa, filozof ya da tanrı kralın yerini almıştır (Ağaoğulları, 2004: 284). Ölçü kavramını merkeze alan Platon'a göre bir kişiye ölçüyü aşan yetkilerin verilmesi tehlikelidir. Bu tehlikenin önüne geçmenin yoluysa yasa koyucuların elindedir. "Gücün ve krallığın dengelenmesinden" önemle bahseden Platon, Pers Devleti'ni ve Atina'yı iki uç örnek olarak görür. O, Pers gibi tek kişinin yönetimini de, Atina gibi halkın yönetimini de ölçüyü aşmaları nedeniyle arzulamaz. O halde ölçülü ve doğru olan yönetim biçimi, her ikisinden yani monarşi ve demokrasiden bir şeyler alınarak kurulan yönetim biçimidir (Platon, 1998: 87-90). Onun yeni devlet modelinde çeşitli siyasal kurumlar vardır. Bu kurumlardan biri Yasa Koruyucular Kurulu'dur. Üyeleri yurttaşlar tarafından seçimle belirlenen bu kurulun amacı yasalara uyulmasını sağlamak, servet dağılımını ve sınıfsal hareketliliği izlemektir. Bir diğer kurum, Yunan polislerinin tamamında görebileceğimiz Halk Meclisleridir (Ekklesia). Bu meclis işlevsel olmaktan ziyade ideolojiktir. Zira Platon, halk çoğunluğunun sağlıklı kararlar alma yetisinden mahrum olduğuna inanır. Ancak bu "kalabalığı" bir şekilde polise entegre etmenin yolu, işte bu meclislerdir. Nitekim bu meclisin üzerinde asıl karar verici olan ve aristokratik bir yapıya sahip bir başka kurum vardır o da Senato ya da 360'lar Konseyi. Fiilen devleti yöneten bu konseyinde üzerinde, onları da denetleyen Denetçiler Kurulu vardır. Son olarak polisin ruhu ve akli dediği ve tüm polisi yöneten ve tüm bu kurumları denetleyen Şafak Konseyi vardır. Böylece Platon, polisteki tüm sosyal sınıfları yönetime katan ve kurduğu kademeli siyasal kurumlarla birbirini denetleyen ve dengeleyen bir model inşasına girişmiştir (Ağaoğulları vd., 2019: 122; Akad, Dinçkol ve Bulut, 2016: 23).

3.1.3. Aristoteles ve Karma Yönetim

Karma yönetim modelinin Antik Yunan'daki asıl kuramcısı Platon'un öğrencisi Aristoteles'tir. Aristoteles, siyaset bilimine ilişkin düşüncelerini açıkladığı *Politika* adlı eserinde, anayasayı "farklı sınıfların sahip oldukları güce uygun devlet görevlerinin düzenlenmesi" (Arslan, 2007: 298) olarak tanımlar. Bu tanıma göre, bir polisteki siyasal modeli belirleyecek olan o polisteki sınıflar, bu sınıflara arası güç dengesi ve ilişkilerdir. Demokrasi, ılımlısından aşırısına kadar çeşitli tonları bulunsa da genel olarak halk çoğunluğunun egemenliğine dayanırken, tıpkı demokrasi gibi farklı biçimleri olan oligarşi, servet sahiplerinin yönetiminin adıdır (Ağaoğulları vd, 2019: 147). Aristoteles'e göre sadece "ortak yararı" amaçlayan yönetimler iyi yönetimlerdir. Oysa mülkiyetten mahrum halk çoğunluğuna dayanan demokrasi de, aşırı zenginleşmiş ailelerin yönetimi olarak adlandırdığı oligarşi de ortak yararı amaçlamazlar. Demokrasiyi ve oligarşi

tiranlıkla beraber kötü yönetim olarak nitelendiren Aristoteles'e (1993: 81) göre en iyi siyasal düzen, her iki sınıfın bir tür uzlaşısı olan ve demokrasi ile oligarşinin iyi yönlerinin bir araya toplanmasından oluşan "karma yönetim"dir. Politea adını verdiği bu anayasal yönetim orta sınıfa dayanan, yöneticilerin yasalara uygun davrandığı ve ortak yararı amaçlayan bir siyasal rejimdir (Ağaoğulları vd., 2019: 152; Göze, 1982: 51-52).

Aristoteles'in konumuzla alakalı olarak dikkate değer görüşlerinden biri de yine aynı eserinde değindiği devlet organlarına ilişkin olanlardır. Ona göre bütün anayasalarda üç unsur bulunmalıdır ve anayasa yapıcı, bu üç unsurun her birini iyi şekilde düzenlemelidir. Bu unsurlardan ilki, bugünün yasama faaliyetine denk gelen yasa yapmak, bir takım cezalara hükmetmek, savaş ve barışa karar vermek, anlaşmalar yapmak veya bozmak, memur seçmek ve denetlemek gibi ulusun tamamı için önemli konuları görüşüp düşündürmektir. Düzenlenmesi gereken diğer bir unsur devlet makamlarının nelerden ibaret olduğu, bunların yapıları, miktarları, yetkilerinin kapsamı, görev yapacak olanların seçim usullerini içeren yürütme yetkisidir. Üçüncü unsur ise yargıdır. Aristoteles, yargıya ilişkin olarak da mahkeme çeşitleri, bunlara atanacak hakimlerin kimler arasından ve ne şekilde atanacakları hususlarıyla ilgilenir (Aristoteles, 1993: 132-140).

Aristoteles'in devlet faaliyetlerine ilişkin bu üçlü sınıflandırması, bugün neredeyse tüm modern anayasalarca kabul edilen ve düzenlenen kuvvetler ayrılığı teorisini çağrıştırmaktadır. Kuşkusuz Aristoteles böyle bir ayrımı, kuvvetler ayrılığı kuramcılarının taşıdığı kaygılara benzer kaygılarla geliştirmemiştir. Zira devlet gücünün farklı erkler aracılığıyla sınırlandırılması ve bu şekilde kişi hak ve hürriyetlerinin korunması düşüncesi o çağın tüm insanlarında olduğu gibi Aristoteles'e de yabancıdır. Ne var ki Aristoteles'in devlet organlarının fonksiyonel ayrımına yönelik ortaya koyduğu bu fikirler, kuvvetler ayrılığı teorisinin özünü oluşturması bakımından önemlidir (Akad vd., 2016: 30).

3.1.4. Roma'da Karma Yönetim Düşüncesi: Polybius ve Cicero

Aristoteles'ten sonra karma yönetimin, sonraki kuşaklar üzerinde de önemli etkiler bırakmış düşünürü Polybius'tur. Onun *Tarihler (Istoriai)* isimli çalışmasında ileri sürdüğü görüşler Montesquieu ve Amerikan kurucu babaları üzerinde derin etkiler bırakmıştır (Dinçkol, 2006: 924). Bu eserinde Polybius "Romalıların hangi yollarla ve nasıl bir anayasa sayesinde, elli üç yıldan az bir sürede bütün dünyaya hakim olduklarını" incelemiştir (Sabine, 1969a: 148). Roma'nın büyüklüğüne ve istikrarına odaklanan düşünür, bunun sırrının, Roma'nın sahip olduğu anayasal rejim olduğunu savlar (Ağaoğulları ve Köker, 2006: 31). Aristoteles'in ayrımını takiple monarşi, aristokrasi ve demokrasi yönetim şekillerinden bahseden Polybius, bu yönetim modellerinin her birinin içinde bozulmaya elverişli bir maya bulunduğunu iddia eder (Ebenstein, 1996: 48). Ona göre ideal rejim, monarşi, aristokrasi ve demokrasi rejimlerinin unsurlarının yer aldığı karma yönetim modelidir. Bu karma yönetimin unsurlarıysa konsüller, senato ve halk meclislerinde oluşan her biri kendi yetki alanında egemen güce sahip organlardır (Ağaoğulları vd, 2019: 175). Rejimin monarşik yapısını temsil eden Konsüller, birbirlerinin kararlarını veto edebilen ve fiilen devlet gücünü elinde tutan iki magistradan oluşurken, Patricilerden oluşan ve rejimin aristokratik unsurunu temsil eden senato, kanunları onaylama, mali işleri düzenleme, danışmanlık yapma gibi faaliyetler icra eder ve Polybius'a göre Roma'da rejimin en önemli unsurudur. Demokratik unsura karşılık gelen ve yasama, seçim ve yargılama işlevi gören Halk Meclisleri ise rejimin üçüncü unsurudur (Şirin, 2019). Roma'nın anayasal düzenini oluşturan tüm bu unsurlar, birbirlerini tamamlayan, fakat aynı zamanda birbirini denetleyen ve frenleyen

yapılarıyla Roma'nın başarısının ve genişlemesinin en büyük etkenidir. Bu anayasal unsurların “duruma göre, hem birbirlerine karşı ve hem de birbirlerini bütünleyici” oluşlarını izahına girişen Polybius şöyle der:

“Tanımladığımız üç sınıftan herhangi birisinin kendisini fazlasıyla büyük görmeğe başlaması, gereğinden daha şişkin ve saldırgan olması halinde, her üçünün karşılıklı bağımlılığı ve birinin isteklerinin birbirlerince denetlenmesi ya da önlenmesi olasılığı, bu isteklerin genişleme eğilimini gemleyecektir. Böylece bir tarafta belirebilecek aşırı istekler ötekilerinin sert tepkisinden duyulan korkuyla frenlenecek, unsurlar arası denge sağlanacaktır....” (Ağaoğulları vd., 2019: 175; Tunçay, 1969: 138-141).

Karma yönetim savunucularından biri de Roma'da cumhuriyetin çöküş dönemine denk gelen hukukçu ve devlet adamı Cicero'dur. O eserlerinde, cumhuriyetin sorunlarına çare bulmayı ve böylece ona istikrar kazandırmayı amaçlar (Ağaoğulları vd., 2019: 180). Tıpkı Polybius gibi her yönetim modelinde kendi içinde kötülüğe evrilebilecek bir eğilimin var olduğunu (Tunçay, 1969: 165) belirten Cicero, krallık, aristokrasi ve demokrasinin iyi yönlerinden oluşan ve karma yönetim adını verdiği rejimin bu sorunun çözümü olduğunu savunur. Ona göre Roma'nın ve cumhuriyetin devamı ve istikrarını sağlayacak olan da bu karma yönetim modelidir (Akad vd., 2016: 42).

3.1.5. Feodal Dönemde Siyasal İktidar

476'da Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması Avrupa'da büyük düzenin yıkılması anlamına geliyordu (Ağaoğulları vd., 2019: 239). Artık merkezi bir iktidarın olmadığı Avrupa'da bu yeni dönemin başat öğeleri ise kurumsallaşan Hıristiyanlık ile bölünmüş ve parçalanmış iktidar yapıları, yani feodalitedir. Bu dönem siyasal yapısında krallar varlığını sürdürmekte ve sahip oldukları hükümlerlik haklarını kullanmaya devam etmektedirler (Poggi, 2002: 52). Ancak iktidar parçalanmıştır ve fiilen toprağa sahip olan yerel iktidarlar tarafından kullanılmaktadır. Yerel iktidarlar, ekonomik güce sahip toprak sahibi feodal senyörlerdir. Kent yaşamının ve ticaretin söz konusu olmadığı feodal düzen, kır yaşamının hakim olduğu, tarıma dayanan ve kapalı ekonomik yapıya sahip, toplumsal tabakalaşmanın var olduğu bir yapıyı ifade eder (Akad vd. 2016: 44; Ağaoğulları vd., 2019: 242). Toprağın sahibi olan kişi, aynı zamanda toprak üzerinde yaşayan insanların ekonomik ve hukuki egemendir (Akad vd., 2016: 45).

Bu dönemde merkezi iktidarın yokluğunda merkezi bir güç olarak ortaya çıkan ve siyasal alanı da domine etmeye başlayan kilise ile siyasal iktidar arasında yaşanan çatışma, bütün bir döneme damgasını vuracaktır. Feodal düzenin hakim olduğu dolayısıyla toprak mülkiyetinin hemen her şey olduğu bu dönemde en büyük toprak sahibi olarak (Ağaoğulları vd., 2019: 245) büyük bir ekonomik güce sahip olan kilise, dini iktidarla iktifa etmemekte, aynı zamanda siyasal iktidara da talip olmaktadır. Ortaçağ Avrupası'nda Hıristiyanlık salt bir din değil aynı zamanda dönemin egemen ideolojisidir (Akad vd., 2016: 46). Bu dönemde siyasal iktidar, meşruiyetini dinden sağlamakta, iktidarın kaynağı ve kullanımı Tanrı'ya atfedilmektedir. Şu haliyle din, siyasal iktidara ve hukuka kaynaklık etmektedir.

Zamanla kilisenin dünyevi iktidarına karşı çıkışlar artmaya başlayacak, siyasal iktidarın dünyevileşmesi gerektiğini ileri süren düşünürler ortaya çıkacaktır. Dönem düşünürleri Kral-Papa çatışmasında çoğunlukla kraldan yani siyasi iktidardan yana saf tutacaklardır.

Bu dönem Hıristiyan düşüncesinin önemli isimlerinden Aquino'lu Thomas, tıpkı Aristoteles gibi devletin amacının ortak yararı gerçekleştirmek olduğunu savunur. Bunun yolunsa adaletten

geçtiğini, adaletinse ancak anayasa ve ona bağlı yasalarla gerçekleşeceğine inanır (Akad vd., 2016: 53). Aquino Thomas'da, iktidarın kaynağı Tanrı'dır. Ancak kullanılışı insanlara, topluma aittir. İnsanlar koyacağı kurallarla ortak yararı sağlamayı amaçlayan devleti inşa edecektir. Geniş yetkilerle bozulup tiranlığa dönmedikçe krallığın en iyi yönetim şekli olduğunu savunan (Tunçay, 1969: 299) Aquino'lu, her ne kadar yasaların dışına çıkarak tiranlaşan krala karşı direnme hakkından bahsetse de tiranlaşan kralın öldürülmesine taraftar değildir (Şenel, 1998: 260; Ağaoğulları vd., 2019: 261). Onun tiranlığa geçit vermemek için önerdiği çözüm ise Aristoteles'in önerdiği formülün aynısıdır. Bu formül, devletin başında bir kral, onun yanında aristokratik bir danışma meclisi ve halkın denetimini öngören karma yönetimdir (Akad vd., 2016: 55).

Dönemin öteki önemli düşünürleri olan Dante Alighieri, Padova'lı Marsilius ve Ockham'lı William, kilisenin dünyevi iktidar taleplerine karşı çıkmış, sekülerleşmenin temellerini atmışlardır. Özellikle Padova'lı Marsilius ve Ockham'lı William'ın iktidarın kaynağı olarak halkı işaret etmeleri dönemin koşulları nazara alındığında dikkate değerdir.

Kilisenin siyasi iktidar talebine karşı çıkan Padova'lı Marsilius, iktidarın kaynağının halk olduğunu savunmuş, iktidarı aşkın tüm güçlerin etkisinden kurtarmaya çabalamıştır. O, siyasi iktidarın denetiminde bir kiliseden yanadır (Akad vd., 2016: 65). Padova'lı sadece iktidarın kaynağını halka vermekle yetinmez, yasanın kaynağının da halk olduğunu savunur. Buna göre yasama erki, halka ait bir yetkidir ve onun tarafından kullanılır (Akad vd., 2016: 66; Ağaoğulları vd., 2019: 282). Böylece Padova'lı, meşruiyetini halktan alan, bu nedenle halka karşı sorumlu, halk tarafından yapılan yasalarla bağlı, sınırlı bir iktidar kurgular. Yasalara uymayan prens, meşruiyetini yitirecek ve halkın direnme hakkı doğacaktır (Ağaoğulları vd., 2019: 283).

İktidarın kaynağının halk olduğunu savunan düşünürlerden biri de Padova'lı'nın çağdaşı Ockham'lı William'dır. Kilisenin dünyevi iktidarını kabul etmeyen Ockham'lı'ya göre en iyi yönetim monarşidir. Ona göre monark pozitif hukukun üstünde olup doğal hukukla bağlıdır. Ayrıca uyruklarının ortak iyiliğini gözetmek zorunda olan monark şayet bundan saparsa itaat zorunluluğu kalmayan halkın monarkı devirme hakkı vardır (Ağaoğulları vd., 2019: 277; Akad, vd., 2016: 69). Gerek Padova'lı Marsilius, gerekse de Ockham'lı William siyasi iktidarın kaynağını aşkın olandan halka vererek bir yandan sekülerleşmenin ilk tohumlarını atarken, öte yandan siyasal iktidara yeni bir sınır getirmişlerdir. O sınır halktır.

3.2. Modern Devletin Doğuşu

3.2.1. Monarşiler Dönemi

16. yy. başından itibaren coğrafi keşiflerle yeni kıtaların keşfedilmesi, astronomide Copernic ve Kepler'in, fizikte Galile'nin buluşları, matbaanın ortaya çıkması ile Avrupa'nın çehresi de değişmeye başlamış, Avrupa'da ekonomik, sosyal, politik ve kültürel alanda büyük bir dönüşüm yaşanmaya başlanmıştır (Akad vd., 2016: 89). Bu dönemde ekonomik yapı, feodalitenin tarıma ve kır yaşamına dayalı ekonomik sisteminden, el sanatları ve ticarete dayalı kent yaşamına evrilmiş ve ortaya yeni bir sınıf çıkmıştır: Burjuvazi. Zamanla büyük bir sermayeye sahip olan burjuvazi için "önemli olan ticarete zarar verebilecek çatışmaların engellenmesi, düzenli ve güçlü iktidarların kurulması" (Akad vd., 2016: 90) olunca burjuvazi de monarşiler yanında hizalanmıştır. Devletin egemenlik yetkisiyle donatıldığı ve egemenliğin kurumsallaştığı bu dönemde artık modern devletler ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk kez Machiavelli tarafından dile getirilecek olan güçlü iktidarı, Jean Bodin egemenlik kavramını siyasal literatüre sokarak

hukuksal temele oturtacak, sonra gelen Hobbes'sa bir yandan egemenlik kavramını daha ileri bir noktaya taşıırken bir yandan da geliştirdiği toplum sözleşmesi fikriyle iktidarı, laik/seküler temele oturtarak modern devletin düşünsel altyapısını oluşturacaktır.

Karma anayasa düşüncesinin modern dönemdeki en önemli düşünürü Niccolò di Bernardo dei Machiavelli'dir. Roma'nın gelişimini incelediği *Söylevler* adlı eserinde Platon'un monarşi, aristokrasi ve demokrasi sınıflandırmasına sadık kalan Machiavelli, bir diğer Yunan düşünürü Aristoteles'in ayrımına uygun bir şekilde, bu yönetim tarzlarının bozulmasıyla ortaya çıkacak üç kötü yönetim şeklini açıklamaya girişir. Sonuçta O da selefleri Aristoteles, Polybius ve Cicero gibi karma yönetimin en ideal yönetim modeli olduğu düşüncesine ulaşır (Ağaoğulları ve Köker, 2001: 188). Ona göre:

“...Aynı şehirde prenslik, aristokrasi ve halk yönetimi varsa, her biri diğerine karşı tetikte durmayı sürdürecektir. Gerçekten aynı anayasada, bir prensi, büyükleri ve halkın gücünü bir araya getirdiğinizde, bu üç erk birbirini dengeler” (Ağaoğulları vd., 2019: 337; Machiavelli, 2009: 33).

Hükümdara öğütler niteliğindeki *Prens* adlı eserinde monarşi savunusu yapan Machiavelli, *Söylevler*'de halkın yönetime katılımının öneminden bahseder, monarşi ile cumhuriyeti mukayese eder ve sonuçta cumhuriyet rejimini tercihe şayan bulur (Ağaoğulları vd., 2019: 338). İki eser arasında gözlemlenen bu fark bir çelişki gibi görünür. Aslında olan, İtalya'nın birliğini amaçlayan, yurtsever Machiavelli'nin, cumhuriyete giden yolun kuruluş aşamasında monarşiyi zorunlu görmesinden başka bir şey değildir (Ağaoğulları vd., 2019: 340).

Dönemin diğer önemli düşünürleri Jean Bodin ve Thomas Hobbes'dur. Her iki düşünür de mutlak monarşileri savunmuş, egemenliğin bölünmesi anlamına gelebilecek bütün tezlere şiddetle karşı çıkmışlardır. Egemenlik yetkisinin bölünmesi anlamına gelecek karma yönetim modeli de bu tezlerden biridir ve bu nedenle Jean Bodin'de kabul görmez (Şenel, 1998: 315). Bu iki düşünürü konumuz açısından önemli kılan, bugünün egemenlik gücüyle donatılmış ve laik modern devletin düşünsel temellerini atmış olmalarıdır. Daha sonra gelecek olan düşünürler, bu egemenlik gücünün kullanımının bölünmüş erkler marifetiyle kullanılmasını savunacak ve bugün kuvvetler ayrılığı dediğimiz anayasal ilke ortaya çıkacaktır. Ancak yine de egemenliğin bir ve bölünmez olduğunu kabul eden ve mutlak monarşileri savunan Bodin'de dahi egemenin bir sınırı vardır. O da doğal hukuktur. Egemeni sınırlayacağını düşündüğü en önemli haksızlık mülkiyet hakkıdır. Mülkiyet hakkını egemenin dahi dokunamayacağı bir doğal hak olarak düşünen Bodin, sınırlandırılmaz olarak düşündüğü egemenini, vergilendirmede toplum tabakalarının onayı şartına bağlar (Sabine, 1969b: 86-87).

Modern ulus devlete giden yolun en önemli aşaması olan egemenlik kuramını tamamlayacak olansa, İspanyol Francisco Suarez'in sistemli bir şekilde dillendireceği sosyal sözleşme teorisi olacak, bu teori sayesinde egemenlik aşkın olandan koparılacaktır (Akal, 1998: 76-79). Sosyal sözleşmenin önemli teorisyenlerinden Hobbes, Bodin'in egemenlik ve Suarez'in sosyal sözleşme düşüncesinin de etkisiyle teoriyi daha da geliştirecektir (Ağaoğulları vd., 2019: 426).

3.2.2. Anayasal Devletin Doğuşu: Kuvvetler Ayrılığı ve Denge ve Denetim Düşüncesi

Avrupa'da egemenliğin bölünmez, mutlak bir şekilde kralda olduğu yönetim yapısı zamanla, egemenliğin ulusta olduğu, ulus devlete yerini bırakacaktır. Başlangıçta feodal düzene karşı mutlak monarşileri destekleyen burjuvazi, bu yeni dönemde artık siyasal iktidarı sınırlamayı ve ondan pay almayı talep edecek (Akad vd., 2016: 119-120), bu ise ancak egemenliğin ulusa ait

olmasıyla ve monarkın egemenlik hakkının en azından bir kısmını parlamento ile paylaşmasıyla mümkün olacaktır.

Parlamentonun üstünlüğünün kabul edilerek, anayasal bir monarşinin tam anlamıyla tesis edildiği 1688 İngiliz devriminin önemli kuramcısı Jhon Locke, yalnız bu dönemin ve bu devrimin değil, kendisinden sonra gelecek kuşaklar üzerinde de büyük etki bırakan önemli bir düşünürdür. Onun bu etkisi, Amerikan ve Fransız devrimleri üzerinde de görülür. Onun siyasal düşünceye sağladığı en büyük katkılardan biri, daha sonra Montesquieu tarafından geliştirilecek ve teorik temele oturtulacak olan kuvvetler ayrılığıdır.

1688 devriminin düşünsel temellerini oluşturduğu (Monk, 2004: 103) *Hükümet Üstüne İkinci Tez (Two Treatises of Government)* adlı eserinde Locke, üç ayrı erkten bahseder. Bunlar yasama, yürütme ve federatif erklerdir (Locke, 2013: 125-127). Yasama ve yürütmeyi farklı ellerde toplayan Locke, yasa yapma gücünü elinde bulunduran yasama erkine üstünlük tanır (Sabine, 1969b: 221). Ancak bu üstün yasama erkine de sınırlamalar getirir. Bu sınırlar insanın doğal yaşam döneminde sahip olduğu özgürlük, kişi güvenliği ve mülkiyet hakkıdır (Akad vd., 2016: 134; Ağaoğulları vd., 2019: 499). Bu haklara aykırı yasalar yapan yasama kurulunun meşruiyeti kalmadığı gibi yaptığı yasalar da hükümsüzdür (Sabine, 1969b: 223). Locke sadece yaşamaya sınırlamalar getirmez. Ona göre yürütme erkini de sınırları vardır. O sınırsa, yasalardır. Rızaya dayanan yöneticinin yasalara uymaması, onunla kendisini sınırlı saymaması ve kamu yararını gözetmemesi tiranlıktır (Ağaoğulları vd., 2019: 502.) Böyle keyfi bir yönetime karşı halkın elinde bulunan silaha, sınırları olan (Monk, 2004: 148-153) direnme hakkıdır. Üçüncü erk olarak öngördüğü federatif güçse, savaş ve barışa karar veren, antlaşmalar ve ittifaklar yapan güçtür. Locke göre, yürütmenin ve federatif gücün her biri, kendi içinde farklılıklar taşımış da olsa, federatif güç, yürütmeye bağlıdır (Locke, 2013: 126-127).

İngiltere’de burjuvazinin avam kamarası yoluyla iktidara ortak olduğu yıllarda Fransa’da monarşi, gücünü daha da tahkim ederek varlığını sürdürmeye devam etmiştir. 14. Louis’in “devlet benim” ifadesi tam da bu dönemi anlatmaktadır. Locke’un görüşlerinin de Fransız aydınlanma düşünürlerini etkilediği böylesi bir ortamda, İngiltere’deki siyasal sistemden ilham alan Fransız Charles-Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu,² Locke’un dillendirdiği kuvvetler ayrılığı teorisini daha da geliştirerek, kuramsal bir temel oturtmuştur. Dönemin tüm aydınlanma düşünürlerinde olduğu gibi Montesquieu’nun da en temel problemlerinden biri siyasal özgürlüktür. Despotik rejimlerden nefret eden, Fransa’da hüküm süren mutlakçılığı sınırlamanın gereğine inanan ve siyasal özgürlüğü sağlayacak anayasal koşulları oluşturmayı amaçlayan düşünür, bunun yolunun erkler ayrımından geçtiğine inanır (Sabine, 1969b: 246-247). Montesquieu’ya göre geçmiş deneyimlerimiz bize insanların ele geçirdikleri iktidarı kötüye kullanma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Zira “Kişi, sınırlarla karşılaşana kadar gücünü istismar eder.” Bunu engellemek içinse anayasal mekanizmalar kurmak gerekir. Aksi takdirde yöneticinin iktidarı kötüye kullanmaması için onun kişiliği ve faziletinden başka bir yol kalmamaktadır. “Gücün istismar edilmemesi için öyle bir düzenleme yapılmalıdır ki, güç gücü durdursun” (Ağaoğulları vd., 2019: 559; Montesquieu, 2019: 197) önermesi, onun kuvvetler ayrılığı düşüncesinin temelini oluşturur.

² Montesquieu’nun iddia ettiği şekilde İngiltere’de bir kuvvetler ayrılığının hiçbir zaman olmadığına dair bkz. (Gözler, 2018: 219); Carl J. Friedrich ise Montesquieu’nun yanılmadığı kanaatindedir (Friedrich, 1999: 35). Mehmet Turhan’a göre (1989: 8) de Montesquieu’nun saptaması doğrudur. Onun ifadesiyle “İngiltere o dönemde başka hiçbir Avrupa ülkesinde karşılaşılacak denli anayasal bir devletti.”

Montesquieu'nun kuvvetler ayrılığı teorisine göre bir devlette üç erk vardır. Bunlar yasama, yürütme ve yargı olup, tüm bu erkleri farklı ellere vermek gerekir. Montesquieu, yasama erkini tıpkı İngiltere'de olduğu gibi soyluların ve halkın meclisi şeklinde, iki meclis olarak tasarlar. Böylece toplumsal dengenin yanı sıra meclislerin birbirini denetleme ve dengelemesi de sağlanmış olur (Montesquieu, 2019: 208). Yürütme erki yasamadan tamamen bağımsız bir kralın elinde bulunmalıdır (Montesquieu, 2019: 204). Fakat Montesquieu, yasama ve yürütme arasında kesin bir ayırım öngörmez. Bu iki erkin birbirini denetlediği ve dengelediği bazı araçlara sahip olduğu bir yönetimi tasarlar (Duvan, 2019: 50-52). Üçüncü erkse Locke'un federatif gücünden farklı olarak, diğer iki erkten daha az öneme sahip olduğunu düşündüğü yargıdır. Montesquieu'ya göre yargıçlar, yalnızca kanunları telaffuz eden birer ağızdırlar (Montesquieu, 2019: 207). Her ne kadar Montesquieu, yargıyı diğer iki erke kıyasla daha önemsiz görmüş olsa da, yargı erkini diğer iki erkten bağımsız bir organ olarak öngörmesi, teoriye sağladığı önemli bir katkıdır (Vile, 1998: 96).

Gelişen burjuvazinin siyasal talepleri, aydınlanma düşünürlerinin, bu arada J.J. Rousseau ve Montesquieu'nun fikirlerinin etkisiyle Fransa'da, devrimin kapısı aralanmıştır. Bu dönemin en önemli simalarından Emmanuel-Joseph Sieyès *Üçüncü Sınıf Nedir? (Qu'est-ce que le Tiers Etat)* adlı ünlü eserinde, ulusun her şeyden önce geldiğini ve her şeyin kaynağı olduğunu, anayasa yapma hakkının da asli kurucu iktidar olan ulusa ait olduğunu, anayasaya göre kurulmuş organlarınsa ancak anayasanın sınırları içinde hareket edebileceklerini savunur. Sieyès'e göre bütün meşruiyetlerin kaynağı olan halk, anayasayla bağlı değildir. Oysa hükümet anayasaya uygun davrandığı ölçüde yetkilerini kullanabilir ve meşruiyeti ancak yasalara uymasıyla mümkündür (Sieyès, 2005: 67- 73). Bu görüşleriyle Sieyès, egemenliğin ulusa ait olduğunu ortaya koymuştur. 175 yıl sonra toplanan États Généraux'da, tiers etat temsilcilerinden biri olan Sieyès'in önerisiyle hemen hepsi burjuvalardan oluşan tiers etat grubu, önce kendilerini ulusal meclis, daha sonra ulusal kurucu meclis ilan ederek, bir anayasa komisyonu oluşturmuşlardır. Burjuvanın bu sessiz devrimini daha sonra Paris'te başlayan halk devrimi izlemiş, zamanla devrim ülkenin bütün sathına yayılmıştır. Nihayet 26 Ağustos 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi kabul edilmiş, böylece burjuvazinin arzuladığı ulus egemenliğine dayalı parlamenter sistem, zaferini ilan etmiştir. Bildirgenin 3. maddesi egemenliğin kaynağının ulusta olduğunu, 6. madde, yasanın genel iradenin ifadesi olduğunu ve yurttaşların bizzat ya da temsilcileri aracılığıyla yasa yapımına katılabileceğini, 16. madde ise hakların güven altına alınmadığı, kuvvetler ayrılığının yapılmadığı bir toplumda anayasanın olmadığını ifade etmiştir (Batıya Yön Veren Metinler, 2020). Bildirinin öngördüğü bu yeni siyasal model Fransız devrimiyle önce Avrupa'ya sonra tüm dünyaya yayılmıştır.

Kuvvetler ayrılığı teorisinin bir anayasal belgede açık bir şekilde yer almasıysa Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinden daha önce ve ilk kez 12 Haziran 1776 tarihli Virginia İnsan Hakları Bildirgesi (Batıya Yön Veren Metinler, 2020) ile olmuştur.³ Onu kısa süre sonra hazırlanan 29 Haziran 1776 tarihli Virginia Anayasası takip eder.

Amerika'da 1776 yılında kongrenin çağrısıyla bazı eyaletler anayasa yapımına başlarken, bazı eyaletler anayasa yapım sürecini tamamlamıştı. 1781 yılına gelindiğindeyse eyaletlerin

³ Kuvvetler ayrılığından açıkça bahsedilmese de erklerin farklı organlara verilmesine ilk kez İngiliz Anayasal belgelerinde rastlanılır. 1688 İngiliz devriminde parlamentonun üstünlüğünün kabulü sonrası hazırlanan 1689 Bill of Right ve 1701 Act of Settlement yasama ve yürütme erklerinin ayrılığı ile yargı bağımsızlığını düzenleyen hükümler ihtiva etmektedir (Ertaş, 2019: 93).

neredeysse tamamı anayasalarını tamamlamışlardı (Amerikan Tarihinin Ana Hatları, 2020).⁴ Locke'un, Montesquieu'nun ve diğer aydınlanma filozoflarının düşüncelerinden ilham alan tüm bu anayasalar kuvvetler ayrılığına dayanan bir cumhuriyet kurma idealine dayanıyorlardı. Bu yapıyla eyalet anayasaları, daha sonra hazırlanacak olan federal anayasanın yapımında da önemli roller oynamışlardır (Köktaş, 2014: 118).

27 Mayıs 1787 yılında koloni temsilcilerinin bir araya gelmesiyle Philadelphia'da Kurucu Meclis oluşturuldu. Konfederasyon maddelerini değiştirmek amacıyla bir araya gelmesine rağmen bu kurucu meclis üyeleri, yeni bir anayasa ve o güne kadar dünyada bir benzeri görülmemiş yeni bir hükümet modeli inşa etmeye giriştiler (Soysal, 1962: 1). Kurucu meclisin anayasada öngördüğü model, daha önce eyalet anayasalarında düzenlenen ve tecrübe edilmiş olan kuvvetler ayrılığını esas alan, eyaletlerin egemenlik haklarını koruyan, fakat önemli yetkilere sahip federal bir hükümete sahip, tek başlı bir yürütme, iki meclisli bir yasama erkinin mevcut olduğu bir cumhuriyetti. Bu anayasa, devlete ait faaliyetleri birbirinden ayrı erkler vermek suretiyle bir yandan yatay kuvvetler ayrılığını, federal devlet kurmak suretiyle de dikey kuvvetler ayrılığını tesis ediyordu.

Kurulacak olan bu yeni devlet, dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı federal bir yapı kurarken, içerden gelebilecek despotizm tehlikesine karşı erkler ayrılığını ve denge denetim mekanizmasını öngörüyordu. Kendilerinden önceki tüm siyasi tecrübeleri tevarüs etmiş olan kurucu babalar, yönetimin tiranlaşmasının önüne geçmenin ve kişi hak ve özgürlüklerini sağlamanın yolunun devlet güçlerinin dengeli bir şekilde başka ellere verilmesi gerektiğini biliyorlardı.⁵ Kökenleri Platon'a kadar giden ancak ilk kez Aristoteles tarafından dillendirilen ve

⁴ Eyalet anayasalarının 1775-1781 yılları arasında yazıldığına dair bkz. (Köktaş, 2014: 118).

⁵ Amerikan kurucuları, Polybius ve onun Rönesans dönemi takipçisi olan Machiavelli'nin anayasal denge denetim fikrinden oldukça etkilenmişlerdir. İngiliz cumhuriyetçi James Harrington'da anayasal denge denetim düşüncesine önemli katkı sunan isimlerden biridir. Machiavelli'nin ateşli bir takipçisi olan Harrington, gücün paylaşımının toprak mülkiyetinin dağılımıyla ilgili olduğunu savunur. Ona göre dengeli bir devlet, toprak mülkiyetinin dengeli dağıldığı bir yönetime dayanır. Bu yönetim, danışılan bir senato, karar veren bir halk ve halkın oyu ile değiştirilen idarecilerdir. Bkz. (Sabine, 1969b: 179-191; Touchard, 2015: 386-387). John Milton ve Algernon Sidney, Harrington'ın çağdaşı olan ve karma yönetim ve cumhuriyet yanlısı diğer İngiliz düşünürlerdir ve her ikisi de düşünceleri ile Amerikan kurucularını etkilemişlerdir. Bkz.(Çelik, 2013: 132-133).

İyi bir anayasayı büyük bir makineye benzeten ve her bir parçanın diğerini kontrol edeceğini ve böylece hiç birinin adil sınırları aşamayacağını savunan Walter Moyle da denge ve denetim kavramına katkı sunan önemli İngiliz Cumhuriyetçilerden bir diğeridir. Bkz. (Wootton, t.y.).

Jean-Louis de Lolme, siyasi gücün dengelenmesine ilişkin görüşleriyle Amerikan kurucuları üzerinde önemli etki bırakan bir başka düşünür olmuştur. Lolme İngiliz Anayasası adlı eserinde devlet gücünün birbirinden ayrı ellere ve dengeli bir şekilde dağıtılması gerektiğini, Anayasal özgürlüğün ancak güçler arasında bir denge ile sağlanabileceğini ileri sürmüştür. Monarşi, aristokrasi ve demokrasinin birbirine karşı dengelendiği anayasal bir hükümet biçimini savunan Lolme'un düşünceleri, daha sonra ABD başkanlığı da yapmış olan John Adams tarafından "üç gücün siyasi dengesinin en iyi savunması" olarak nitelendirilmiştir (Lieberman, 2017).

Amerikan kurucularını etkileyen bir başka isim Amerikan ve Fransız devrimlerinde önemli rol oynayan Thomas Paine'dir. Paine, Sağduyu (Common Sense) ve İnsan Hakları (Rights of Man) adlı eserlerinde monarşileri, bu arada İngiliz yönetim sistemini çok sert eleştirerek, cumhuriyete ve temsili rejime övgüler düzer. Bkz. (Paine, 2021: 1-20).

İşte Amerikan kurucuları, başta Polybius, Machiavelli, Harrington olmak üzere, siyasi iktidarın dengelenmesi ve denetlenmesi düşüncesinin teorisyenlerinin bu düşünsel birikimini tevarüs etmiş, yüzyılların bu kuramsal birikiminin pratiğini, hazırlamış oldukları anayasa ile yapmışlardır. Amerikan anayasası, uzun yılların tecrübesi ve düşünsel birikiminin ete kemiğe bürünmüş halidir.

en mükemmel açıklamalarını Polybius'ta bulan karma yönetim modeli, bir şekilde bağımsızlıkları için savaştıkları İngiltere'de vardı. İngiltere, bir krala, irsi bir şekilde intikal eden aristokrasiye ve halk unsurlarının yer aldığı bir parlamentoya sahipti. Ancak Amerika'da monarşi yoktu, ayrıca halk İngiltere'de olduğu gibi sınıflara da ayrılmamıştı. Şu durumda yapılması gereken dengeli bir anayasa sahip olmak için gerekli başka araçlar bulmaktı (Monk, 2004: 262).

Sınırlı devleti gerçekleştirmenin bilinen en iyi yolu bugün dahi geçerli olan kuvvetler ayrılığıydı. 1787 ABD Anayasası, bu etkili aracı açık bir şekilde ifade etmese de yasama, yürütme ve yargı erklerini birbirinden bağımsız farklı organlara vermek suretiyle gerçekleştirmişti. Ancak bu erklerin her birinin anayasal sınırlarını çizmek özgürlükleri korumak için yeterli olacak mıydı? Bu anayasal sınırların yeterli olmayacağını James Madison daha sonra Federalist⁶ başlığı altında toplanacak makalelerden birinde şu şekilde ifade etmiştir:

“... Bu organlar birbirleri üzerinde anayasal bir kontrol sağlayacak kadar ilişkilendirilip karıştırılmış olmadıkça özgür bir hükümet için gerekli ayrılık, uygulamada asla gerektiği gibi sürdürülemez. Bu yüzden bu ayırım yapıldıktan sonra... en önemli görev, diğerlerinin işgaline karşı her biri için biraz güvenlik sağlamaktır. Bu güvenlik, çözülmesi gereken en büyük sorundur. Anayasada bu organların tam sınırlarını belirtmek, iktidarın mütecaviz ruhu karşısında, bu kâğıttan engellere güvenmek yeterli olacak mıdır? ... Deneyimlerimiz bize şunu garanti eder ki, kuralın etkinliği fazlasıyla abartılmıştır ve daha güçlü unsurlara karşı, daha güçsüz olanlara biraz daha yeterli savunma araçları vermek kaçınılmaz bir zorunluluktur.... Bu gözlemlerden çıkardığım sonuç şudur ki, çeşitli organların anayasal sınırlarının kâğıt üzerinde belirlenmesi, hükümetin tüm yetkilerinin aynı ellerde tiranca yoğunlaşmasına yol açan yayılcılıklara karşı yeterli bir koruma sağlamadığıdır” (Hamilton vd., 2001: 256-260).

Madison'un ifadesiyle “kâğıttan engeller”, organlardan birinin yetkisini aşarak diğer tüm organlara ait olan yetkileri gasp etmesine ve böylece tüm devlet gücünü eline geçirmesine yeterli değildi. Bu tehlikenin önüne geçmek için başka enstrümanlara ihtiyaç vardı. Bu enstrümansa, Amerikan demokrasisinin bugüne kadar sağlıklı işlemlerini sağlayacak olan “frenler ve dengeler” adı verilen sistemdi.

James Madison, Federalist'te yer alan bir başka makalesinde ise frenler ve dengeler adı verilen sisteme olan ihtiyacı mükemmel bir şekilde şöyle anlatır:

“...İhtirasa karşı ihtiras çıkartmak gerekir..... Devlet kudretinin kötüye kullanılmaması için bu gibi çarelere lüzum görülmesi belki insan tabiatına itimatsızlık sayılabilir. Ama, devlet, insan tabiatına karşı itimatsızlığın en büyüğü değil midir? İnsanlar melek olsaydı devlete lüzum kalmazdı. İnsanları melekler

⁶ Kurucu Meclis tarafından kabul edilen anayasa, 13 eyaletin kurucu meclislerinin onayına sunuldu. Bu eyaletlerden en önemlilerinden biri de New York Eyaletiydi. Halkı anayasayı kabule ikna amacıyla yürütülen kampanyada Alexander Hamilton, James Madison ve John Jay'ın New York basınında yer alan ve “Publius” imzasıyla çıkan makaleleri önemli bir rol oynadı. The Federalist adı altında bir kitapta toplanan bu makaleler Amerikan anayasasının düşünsel arka planını ve Amerikan kurucu babalarının nasıl bir siyasal model düşlediklerini göstermesi bakımından bir benzeri olmayan metinlerdir (Soysal, 1962: 5); Federalist kadar etkili olmasa da Amerikan Anayasası'nın yapısının anlaşılmasını sağlayan bir başka belge, Konvansiyon üyelerinden John Dickinson tarafından kaleme alınan Fabius Mektuplarıdır. Anayasa yapımına önemli katkılar sunan Dickinson bu eserinde, anayasayı ve birliği savunur. Halkın temsilcilerinin yer aldığı ve sık aralıklarla yapılan seçim sistemine sahip yapısıyla temsilciler meclisi ile devletlerin temsil edildikleri ve egemenliklerini korudukları senatoyu, gücün merkezileşmesinin önündeki engeller olarak görür. Ona göre dengeyi sağlayacak bir başka unsur, halkın seçimleriyle iş başına gelen ve önemli yetkilere sahip başkanın varlığıdır. Federal hükümetin kuvvetler ayrılığına dayanması da bir başka önemli husustur. Ancak Dickinson, insan tarafından tasarlanan her kurumun doğası gereği kusurlu olması nedeniyle iktidarın kötüye kullanımını üzerindeki asıl ve nihai denetimin halkın kendisinde olduğunu savunur (Ahern, t.y.).

yönetseydi, insanlar üzerinde ne dış denetlemelere ihtiyaç duyulurdu, ne de iç denetlemelere. İnsanlar tarafından, insanlar üzerinde yürütülecek bir devlet kurarken, en büyük güçlük şurada: Önce devleti, idare edilenlere hakim olabilecek bir hale getireceksiniz, ondan sonra da kendi kendisine hakim olmasını isteyeceksiniz. Şüphesiz, devlet üzerindeki asıl kontrol, devletin halka dayandırılmasıdır; fakat tecrübe yardımcı tedbirlerin gerekliliğini de insanlığa öğretmiştir” (Soysal, 1962: 28).

Madison’a göre:

“devletin içyapısını öyle düzenlemeli ki, bu yapıyı meydana getiren çeşitli kısımlar, karşılıklı münasebetleri sayesinde, birbirlerini frenlemek imkânını bulabilsinler.” (Soysal, 1962: 27). Fren ve denge sistemi sadece federal devlet organları arasında değil, Amerika’yı oluşturan federal devletle eyaletler arasında da gerçekleşmelidir. “Karma bünyeli Amerikan cumhuriyetinde, halkın temsil ettiği kudret önce ayrı ayrı iki devlet sistemi arasında bölünmekte, sonra da, her birine düşen pay ayrı ayrı uzuvlara verilmektedir. Böylece halkın hakları çifte teminata bağlanmaktadır. Muhtelif devletler birbirlerini denetleyecekler, aynı zamanda her biri de kendi kendisini denetleyecektir” (Soysal, 1962: 29).

1787 ABD Anayasası, yasama yetkisini Kongre’ye, yürütme yetkisini başkana ve yargı yetkisini yargılama organlarına vererek kuvvetler ayrılığına dayanan, ancak her organının bir diğeri üzerinde etkili olabildiği, federal ve eyalet düzeyinde de devletlerin birbirlerini sınırladığı ve denetlediği bir frenler ve dengeler sistemi inşa etmişti.

Konvansiyonun amacı Amerikan halkının haklarının korunması ve despotizme giden yolun engellenmesiydi. Bunu sağlamanın yoluysa yönetimin halka dayanması ve ona karşı sorumlu olmasıydı (Monk, 2004: 288). Bu nedenle kurulacak olan bu yeni devlet halka dayanan bir cumhuriyet olmalıydı. Zaten Madison’ın ifadesiyle Amerikan halkının ruhu, devrimin ilkeleri ve siyasal deneyimleri de başka türüsüne imkân vermezdi. Ancak bu cumhuriyet, o dönemde her biri cumhuriyet olarak nitelendirilen, ancak gerçekte halkın katılımının olmadığı Hollanda, Venedik, Polonya ve İngiltere türünden bir cumhuriyet değildi. Bu cumhuriyet, yönetimin doğrudan doğruya veya dolayısıyla büyük halk kütesine dayandığı gerçek bir cumhuriyet rejimiydi. Eyalet anayasalarında var olan cumhuriyet, kurucu meclisin hazırladığı anayasada da öngörülmüştü. Bu cumhuriyetçi unsurlarıysa her bir kuvvette görmek mümkündür. Yürütme erkinin başında seçimle işbaşına gelen, sorumlu ve görev süresi sınırlı bir başkan vardır. Yasama organı iki meclislidir. Halkın temsilcilerinin yer aldığı temsilciler meclisi halk tarafından seçilmektedir. Yine Senato halkın vasıtalı katılımıyla oluşmaktadır (Soysal, 1962: 15-17).

Federal anayasaya göre, yürütme erkinin başında geniş yetkilerle donatılmış bir başkan vardır. Ancak Amerikalıların güçlü ve merkezi yürütme organından gelebilecek tehlikelere ilişkin bazı kaygıları vardı. Nitekim Amerikalıların tarihsel deneyimleri bunu doğrulamaktaydı (Monk, 2004: 314). Bu kaygıların önüne geçebilmek bazı çözümler öngörülmeliydi. Bu çözümlerin ilki ve en önemlisi yürütmenin gücünü halktan almasıydı. Bu, yeni devletin cumhuriyetçilik vasfına da uygun düşmekteydi. Ayrıca yürütmenin tek sorumlusu olan başkanın görev süresi, başkanlık görevini yapabilecek yeterlilikte bir süreyle sınırlı olmalıydı. Anayasanın öngördüğü önemli bir başka özellikse, o günün dünyasında başka ülkelerde görülmeyen başkanın sorumluluğuydu. Ancak Federal Anayasa halk tarafından belirli bir süre için seçilen ve sorumlu başkanın güçlü yetkilerle donatılmasını da öngörmüştü. Bu yetkilerinden en önemlisiyse yasama organına karşı sahip olduğu veto yetkisiydi (Monk, 2004: 315-319).

Güçlü ve merkezi yönetimlerden gelebilecek baskıların despotizme neden olabileceğini en çok dillendirenlerse anti-federalistlerdi. Onlar despotizmin önüne geçebilmenin en etkili yolunun, halkla ilintili egemen bir yasama organıyla mümkün olduğunu savunuyorlardı. Ancak Madison

aynı fikirde değildi. O, despotizmin halk çoğunluğundan da gelebileceğini iddia ediyordu (Monk, 2004: 296-297). Hatta ona göre sınırlandırılmamış halk çoğunluğu, kişilerin hak ve çıkarlarını en az sömürge yönetimleri kadar tehdit edebilirdi (Monk, 2004: 276-278). Çoğunluk despotizmine yönelik bu kaygılar sadece Madison'a ait değildi. Anayasa yapıcı konvansiyonun çoğunluğu da benzer kaygılar taşıyordu. Nitekim Alexis de Tocqueville tarafından demokrasinin en büyük savunucusu olarak görülen Jefferson da Madison'a yazdığı bir mektupta benzer bir tehlikeyi, şu cümlelerle işaret etmişti: "yasama erkinin mutlak gücünün yarattığı zorbalık bugün olduğu gibi bundan sonraki yıllarda da en büyük tehlike olarak kalacaktır" (Tocqueville, 2018: 394). Yasama organından gelebilecek tüm bu tehlikeler içinse anayasa, iki meclisli bir yasama ve başkanın veto yetkisini öngörmüştü (Özbudun, 2015: 16).

Üçüncü ve diğerlerine nazaran en zayıf erkse yargıydı. Yargı için önemli olansa diğer iki erkin etkilerinden korunmuş olmalı. Fren denge sistemine dayanan kuvvetler ayrılığında her bir erkin diğer erk üzerinde belli ölçüde etkili olması gerektiği düşüncesi yargı için geçerli değildi. Tam aksine yargı, diğer erklerden mümkün olduğunca bağımsız olmalıydı (Monk, 2004: 319-320).

4. Sonuç

Siyasal iktidarın sınırlandırılmasının kökenleri, kurdukları siyasi birlik ve örgütlenmeyle o güne değin bir benzeri olmayan Antik Yunan polislerine kadar dayanır. Antik Yunan, iktidarın sınırlandırılması düşüncesine de, araçlarına da sahiptir. Dönemin iki büyük filozofu olan Platon ve Aristo, iktidarın sınırlandırmanın önemini ve nasıl yapılması gerektiğini düşünceleriyle ortaya koyarken, güçlü ve etkin olan halk meclisleri, anayasal denetime benzeyen graphe paranomon ve yasa, Yunan polis örgütlenmelerinin önemli sınırlandırma araçları olmuşlardır. İktidarı sınırlandırma düşüncesi, sonraki dönemlerin de önemli konularından biri olagelmıştır. Düşünceleriyle Amerikan kurucularını etkileyen ve Roma anayasal düzenini, Roma'nın başarısının sırrı olarak gören Polybius, Ortaçağ'da Aquino'lu Thomas ve Machiavelli, iktidarı sınırlandırmanın yolunu karma yönetimde gören önemli düşünürlerdir.

İktidarın sınırlandırmanın önemi, modern devletin ortaya çıkışıyla artmıştır. İnsanın merkeze alınmaya başlandığı ve insanın özgürlüğünün ve haklarının ancak sınırlandırılmış bir iktidarla mümkün olabileceğine duyulan inanç, bu dönemin hakim düşüncesidir. İngiliz John Locke tarafından ele alınan kuvvetler ayrılığı fikri daha sonra Fransız Montesquieu tarafından geliştirilecek ve kuramsal temele oturtulacaktır. Montesquieu'nun özgürlüğün, ancak devletin her bir fonksiyonunun başka kuvvetlere verilmesiyle mümkün olacağı fikri daha sonra modern anayasacılığın da sacayaklarından biri olacaktır. Her bir erkin anayasal sınırlarının "kağıt üzerinde" belirlenmesinin özgürlükleri korumaya yetmeyeceğini dile getirenlerse Amerikan kurucuları olmuştur. Amerikan kurucu babaları 1787 Anayasası'yla, kuvvetler ayrılığına dayanan, her bir erkin diğeri üzerinde etkili olduğu frenler ve dengeler sistemi inşasına girişmişlerdir.

Başkanlık hükümet sistemin en iyi uygulamasının görüldüğü Amerika Birleşik Devletleri'nin bu başarısı, kurduğu etkili denge denetim araçlarıyla açıklanmaktadır. Öyle ki ABD yönetimi frenler ve dengeler sistemi olarak nitelendirilmektedir. ABD dışında, özellikle de Latin Amerika'da, başkanlık tecrübesinin başarılı olamamasının en önemli sebebi, esinlendikleri ABD'nin kurmayı başardığı denge denetim mekanizmalarını kuramamalarıdır. Güçlü başkanları

sınırlandırabilecek ve kontrol edebilecek denge denetim aygıtlarının yoksunluğu, bu ülkelerde rejimlerin başka bir yöne evrilmesine neden olmuştur.

Ülkemizde 2017 yılında gerçekleştirilen anayasa değişikliği bir dönüm noktası olmuş, değişiklikle o güne dek takip edilen parlamenter hükümet sistemi ana hattından, başka bir hatta, başkanlık hükümet sistemine sapılmıştır. İlk anayasa tecrübemiz olan 1876 Anayasasıyla başlayan ve aşama aşama parlamenter hükümet sistemine dönüşen bu yüz kırk bir yıllık ana rotadan dönüş, kuşkusuz bizim anayasacılığımızın en büyük kırılması olmuştur. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi olarak adlandırılan hükümet modeliyle geçen son beş yıllık tecrübe, sistem değişiminin tek başına yeterli olmayacağını göstermiştir. Yeni kurulan hükümet sisteminin başarısı ancak etkin bir denge denetiminin inşası ile mümkündür. Amerikan kurucularından Madison'ın ifadesiyle "Şüphesiz, devlet üzerindeki asıl kontrol, devletin halka dayandırılmasıdır; fakat, tecrübe yardımcı tedbirlerin gerekliliğini de insanlığa öğretmiştir" (Soysal, 1962: 28). Demokratik devlette asıl denetimi yapacak olan halktır. Halkın özgür ve adil seçimler yoluyla gerçekleştirdiği bu denetimse tek başına yeterli değildir. İktidarın sınırlandırılmasının ve kötüye kullanımının önüne geçilebilmesi, kuvvetler ayrılığına, anayasanın üstünlüğüne ve hukuk devletine dayanan, güçlü ve etkin bir parlamentonun ve parlamento denetiminin var olduğu, bağımsız yargı organlarının yanı sıra devlet iktidarının sınırlandırılmasında ve denge denetiminde çok büyük rol oynayan Anayasa Mahkemesi, Kamu Denetçiliği, Sayıştay gibi anayasal kuruluşların varlığı ve etkinliğiyle mümkün olabilecektir. Ancak kâğıt üzerinde ne yapılırsa yapılsın, gerçek anlamda anayasal denge ve denetimi sağlayacak olan, her bir organın ve anayasal kuruluşun, kendisine verilen anayasal görevleri koruma konusundaki kiskançlığı ve tutkusu olacaktır.

571

Kaynakça

- Ağaoğulları M. A., Türk, D., Yalçınkaya, A., Yılmaz, Z. ve Zabcı, F. (2019). *Sokrates'ten jakobenlere Batı'da siyasal düşünceler*. Ağaoğulları M. A. (Ed.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. (2004). *Kent devletinden imparatorluğa*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (2001). *Tanrı devletinden kral – devlete*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (2006). *İmparatorluktan tanrı devletine*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ahern, G. S. (t.y.). The spirit of American Constitutionalism: John Dickinson's Fabius Letters. Erişim adresi: https://css.cua.edu/humanitas_journal/spirit-american-constitutionalism-john-dickinsons-fabius-letters.
- Akad, M., Dinçkol, B., V., Bulut, N. (2016). *Genel kamu hukuku*. İstanbul: Der Yayınları.
- Akal, C. B. (1998). *İktidarın üç yüzü*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Amerikan tarihinin ana hatları. Erişim adresi: <http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Tarih.htm>.
- Aristoteles, (1993). *Politik*. M. Tunçay, (Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Arslan, A. (2007). *İlkçağ felsefe tarihi 3 Aristoteles*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Arslan, A. (2008). *İlkçağ felsefe tarihi 1 Sokrates öncesi Yunan Felsefesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Batı'ya yön veren metinler. Erişim adresi: <http://dusuncetarihi.kapadokya.edu.tr/makale/insan-ve-yurttas-haklari-bildirisi-1789.html>.
- Batı'ya yön veren metinler. Erişim adresi: <http://dusuncetarihi.kapadokya.edu.tr/makale/virginia-insan-haklari-bildirisi-1776.html>.
- Bayram, A. K. (2003). İktidar çözümlerinde bir mihenk, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 33-47.
- Canetti, E. (1998). *Kitle ve iktidar*. G. Aygen, (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çam, Esat. (2005). *Siyaset bilimine giriş*. İstanbul: Der Yayınları.

- Çelik, F. (2013). Modern dönemde cumhuriyetçi “özgürlük” anlayışı, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8, (1), 125-163.
- Dinçkol, B. (2006). Karma yönetimden kuvvetler ayrılığına iktidarın paylaşımı, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Armağan Özel Sayısı*. 12, (1-3), 921-934.
- Duvan, A. Ö. (2019). Devlet teorisinde kuvvetler ayrılığının doğuşu: Locke ve Montesquieu, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 4 (1), 35-60.
- Duverger, M. (2002). *Siyaset sosyolojisi*. Ş. Tekeli, (Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Ebenstein, W. (1996). *Siyasi felsefenin büyük düşünürleri*. İ. Özel, (Çev.). İstanbul: Şule Yayınları.
- Eflâton. (1997). *Kriton*. Z. Taşlıkılıçlı, (Çev.). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Erdoğan, M. (2017). *Anayasal demokrasi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ertuş, T. (2019). *Kuvvetler ayrılığı ilkesi bağlamında yasama, yürütme ve yargı organları arasındaki modern ilişkiler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Foucault, M. (2003). *İktidarın gözü*. I. Ergüden, (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Friedrich, C. J. (1999). *Sınırlı devlet*. M. Turhan, (Çev.). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Gönenç, L. (2014). *Siyasi iktidarın denetlenmesi-dengelenmesi ve yargı*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Göze, A. (1982). *Siyasal düşünce tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Fakülteler Matbaası.
- Gözler, K. (2018). *Anayasa hukukunun genel esasları*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Hamilton, A., Jay, J. ve Madison, J. (2001). *The Federalist*. George W. Carey, James McClellan. (Ed.). Indianapolis: Liberty Fund.
- Heywood, A. (2017). *Siyaset*. B.B. Özipek, B. Şahin, M. Yıldız, Z. Kopuzlu, A. Yayla, U.C. Karaca, H.Y. Başdemir, (Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Kaboğlu, İ. Ö. (2018). *Anayasa hukuku dersleri*. İstanbul: Legal Yayınları.
- Kapanı, M. (2001). *Politika bilimine giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kelsen, H. (2019). *Demokrasi: Doğası, değeri*. Y. Uysal, (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Köktaş, M. (2014). Amerikan aydınlanması: Bir giriş denemesi, *Liberal Düşünce*, 19, (73-74), 109-137.
- Liberman, D. (2007). De Lolme and the English Constitution. Erişim adresi: <https://oll.libertyfund.org/page/de-lolme-and-the-english-constitution>.
- Lipson, L. (2005). *Siyasetin temel sorunları*. F. Yavuz, (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Locke, J. (2013). *Hükümet üstüne ikinci tez*. A. Doğan, (Çev.). İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- Machiavelli, N. (2009). *Titus Livius'un ilk on kitabı üzerine söylevler*, A. Tolga, (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Mayo, H. B. (1964). *Demokratik teoriye giriş*. E. Kongar, (Çev.). Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Megill, A. (1998). *Aşırılığın peygamberleri Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida*. T. Birkan, (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Monk, I. H. (2004). *Modern siyasi düşünce tarihi Hobbes'tan Marx'a büyük siyasi düşünürler*, Necla Arat (Ed.). İstanbul: Say Yayınları.
- Montesquieu. (2019). *Kanunların ruhu üzerine*. B. Günen, (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nişanyan Sözlük. (2020). Erişim adresi: <https://www.nisanyansozluk.com/?k=iktidar&lnk=1>.
- Özbudun, E. (2015). *Anayasalcılık ve demokrasi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Paine, T. (2021). *Sağduyu*. Ç. Öztekin, (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (1998). *Yasalar/Nomoi*. C. Şentuna, S. Babür, (Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Poggi, G. (2002). *Modern devletin gelişimi sosyolojik bir yaklaşım*. Ş. Kut, B. Toprak, (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Russell, B. (1999). *İktidar*. M. Ergin, (Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Sabine, G. (1969a). *Siyasal düşünceler tarihi 1 Eskiçağ-Ortaçağ*. H. Rızatepe, (Çev.). Ankara: Sevinç Matbaası.
- Sabine, G. (1969b). *Siyasal düşünceler tarihi 2 Yeniçağ*. A. Öktem, (Çev.). Ankara: Türkiye Siyasi İlimler Derneği Yayını: 17, Sevinç Matbaası.

- Sieyès, E. J.(2005). *Üçüncü sınıf nedir?*. İ. Birkan, (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Soysal, M. (1962). *Hamilton, Madison ve Jay anayasa üzerine düşünceler Federalist'lerin makalelerinden seçmeler*. İstanbul: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Şenel, A. (1998). *Siyasal düşünceler tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şirin, T. (2019). Anayasalcılık, cumhuriyetçilik ve maddi anayasa hakkında notlar. Erişim adresi: <https://www.tolgasirin.com/post/anayasalcilik>.
- Tanilli, S. (1984). *Yüzyılların gerçeği ve mirası insanlık tarihine giriş 1 İlk çağ*. İstanbul: Say Yayınları.
- Teziç, E. (2016). *Anayasa hukuku*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Tocqueville, A. (2018). *Amerika'da demokrasi – 1*. Ö. Doğan, (Çev.). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Touchard, J. (2015). *Siyasi düşünceler tarihi*. İ. Yerguz, (Çev.). İstanbul: İslık Yayınları.
- Tunçay, M. (1969). *Batı'da siyasal düşünceler tarihi 1 Eski ve Orta Çağlar seçilmiş yazılar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.:287, Sevinç Matbaası.
- Turhan, M. (1989). *Hükümet sistemleri ve 1982 Anayasası*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:9.
- Türk Dil Kurumu, (2020). Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr>.
- Vile, M. J. C. (1998). *Constitutionalism and the seperation of powers*, Indianapolis: Liberty Fund, Second Edition.
- Weber, M. (2002). *Sosyoloji yazıları*. T. Parla, (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wootton, D. (t.y.) *Liberty, metaphor, and mechanism: "checks and balances" and the origins of modern constitutionalism*. Erişim adresi: https://constitution.org/1-Education/lq/check_bal.htm.
- Zabunoğlu Y. K., Mumcuoğlu, M., Saygılı, A. ve Zabunoğlu, H. G. (2021). *Devletin genel kuramı dersleri Cilt 1*. A. Saygılı, H. G. Zabunoğlu. (Ed.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Zabunoğlu, Y. K.. (1973). *Kamu hukukuna giriş devlet (tanım-kaynak-unsurlar)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası.

EXTENDED ABSTRACT

The belief that power can be abused goes back quite a long time. The way to prevent the abuse of this power and its destructive results, which differs from other powers with its monopoly on the use of force, can only be possible by limiting, balancing and controlling this power. It is possible to trace the origin of the desire to limit political power back to Ancient Greece, which has been able to establish an unprecedented political union to this day. After Plato, who first expressed the idea of mixed administration as a way of limiting power in his work called Laws, it was his student Aristotle who developed this idea. The idea of mixed administration, which is based on the reconciliation of social classes and the gathering of the good aspects of democracy and oligarchy, will also have an impact on later thinkers. Polybius is one of the most important of these thinkers. The thinker, who had a deep impact on Montesquieu and the founders of the USA, finds the success of Rome in the Roman Constitutional order, which includes elements of monarchy, aristocracy and democracy. According to Polybius, the controlling and restraining structures of each of the constitutional organs were the most important reason for the greatness and stability of Rome. In order to prevent tyranny, a king at the head of the state, besides him an aristocratic advisory council and Thomas of Aquino, who foresees the control of the people, and Machiavelli, who believes that principality, aristocracy and popular administration will balance each other, are the important representatives of the mixed administration in the next generation. Jean Bodin's theories of sovereignty, Francisco Suarez's and Thomas Hobbes's theories of social contract have been important intellectual stages of the newly emerging modern state. The emergence of this new state with sovereign powers has further increased the importance of the limitation of power. The way to protect human rights and freedoms against the state, which is a powerful power apparatus, will only be possible by limiting this power. The separation of powers has been the most important turning point in the desire to limit the power. The theory of separation of powers is one of the most important contributions of John Locke, who inspired not only the British revolution but also the American and French revolutions, to political thought. In his book Two Treatises of Government, Locke lists the powers of the state as legislative, executive, and federative. French Montesquieu would further develop the idea of separation of powers, add the judiciary instead of Locke's federative power, and put the thought on a theoretical basis. These views of the thinker, who believes that political freedom can only be possible by giving each of the functions belonging to the state to other powers, will later be one of the basic pillars of constitutionalism and the principle of separation of powers will be included in many constitutional texts. The separation of powers, which was included in a constitutional document for the first time with the 1776 Virginia Declaration of Human Rights, was clearly expressed in the Virginia Constitution, which was prepared very shortly after the declaration. The separation of powers was later formulated in Article 16 of the 1789 French Declaration of the Rights of Man and of the Citizen, as "in a society where rights are not secured and there is no separation of powers, there is no constitution". The separation of powers was also included in the 1787 US Constitution, in which the legislative, executive and judicial functions were assigned to different organs, although it was not explicitly stated. However, the US constitution makers are of the opinion that the constitutional limits of each power, written in a document, cannot prevent one of the powers from overcoming the authority of the other powers and thus from seizing the entire state power. In Madison's words, "although the measures to be taken to prevent the abuse of state

power are seen as distrust of human nature, the state is the greatest distrust of human nature. Of course, it is the people who will ensure the real control over the state. However, past experience has shown that this is not enough.” Polybius and his later follower Machiavelli, British republican James Harrington, who was greatly influenced by Machiavelli, Jean-Louis de Lolme, who advocated a constitutional form of government in which monarchy, aristocracy and democracy were balanced against each other, and Thomas Paine, who played an important role in the American and French revolutions. American founders are the heirs of the ideas of such thinkers. According to the American founders, the way to prevent tyranny and to secure freedoms is possible only with the construction of a system called brakes and balances, in which each organ has a certain effect on the other. For this, the founders, with the 1787 US Constitution, gave the legislative power to the Congress, the executive power to the president and the judicial power to the judiciary organs, and established a system based on the separation of powers and in which each organ could be effective over the other. In addition, the founders realized a system of checks and balances in their constitutions, in which states limit and control each other at the federal and state level. The United States of America, with its effective balance control mechanism, is the country with the most stable democracy among the countries with a presidential government system. The failure of presidential regimes outside the USA, especially in Latin America, to fail and create a stable democracy is explained by the absence or weakness of balance control instruments. The absence of tools to check and balance powerful presidents in Latin America has caused the regimes of these countries to move away from democracy. Although it is called by different names, after the 2017 constitutional amendment, which established a presidential government system in essence, the presidential system in Turkey is also at the center of the discussion. Experience shows that the success of presidential government systems can only be achieved with an effective balance checking mechanism. Our study is limited only to the intellectual origins of the limitation of political power and control of the constitutional balance. The tools that provide balance and control are not emphasized. The aim of the study is to give the intellectual origins of the concept of balance and control, which came to the fore with the newly established government system in Turkey. Knowing the historical conditions under which the concept emerged will also contribute to the understanding of the concept.